

A kultúrtranszfer professzionális közvetítői

Maria Rózsa: Wiener und Pester Blätter des Vormärz und ihre Rolle der Kulturvermittlung. Kontakte, Parallelen, Literaturvermittlung, Redakteure und Mitarbeiter. (Studien zur Literaturwissenschaft, 6.) Gabriele Schäfer Verlag, Herne, 2013. 278 oldal

Rózsa Mária a magyarországi sajtó történetének ismert kutatója, akinek fő kutatási területe eddig a Magyarországon a 19–20. században megjelent német nyelvű kulturális heti-, illetve napilapok története volt. E téma kutatása hazánkban első virágkorát az 1930-as években élte, amikor számos publikáció jelent meg; az azt követő apály után az elmúlt évtizedekben azután új lendületet vett, többek között éppen Rózsa Máriának köszönhetően. A most tárgyalt kötet második része a szerző szintén 2013-ban magyar nyelven megjelent könyve¹ bizonyos fejezetei némileg módosított szövegének német nyelvű fordítását tartalmazza. Két Pest-Budán a reformkorban megjelenő német nyelvű divatlap, a Sigmund Saphir által szerkesztett *Pesther Tageblatt* (1839–1845), valamint a Hermann Klein (később: Kilényi János) által kiadott *Der Ungar* (1842–1848) számaint veszi sorra, s közleményeiket ismerteti tematikus tagolásban. Mindkét magyarországi lap, ahogy Rózsa megállapítja, „német nyelvű, de magyar szellemű” volt. (251. old.) Elsőrendű feladatuknak a magyar irodalom és más kulturális ágak termékeinek és eredményeinek közvetítését tekintették a magyarországi német anyanyelvű polgárság számára, külön kiemelendő érdemük a magyar irodalom egyes műveinek fordításban való megjelen-

tetése. Emellett a liberális reformmozgalom célkitűzéseinek népszerűsítése is megfigyelhető. Kiemelt figyelmet tulajdonítottak Széchenyi István gróf fellépésének a Pesti Hírlap ellen 1841-ben, a zsidók emancipációjára vonatkozó javaslatoknak az évtized elején, emellett érdeklődést tanúsítottak a fel-fellángoló vita iránt a magyar nyelv hivatali nyelvvé tételéről.

Ami újdonságot a szóban forgó kötet ígér, az két kortárs bécsi német nyelvű hasonló folyóirat vizsgálata és elemzése, a két magyarországi lappal való összevetés. Rózsa Mária nem sok támpontot ad arra vonatkozóan, hogy miért éppen az általa tárgyalt négy lapot választotta. Vélhetően az motíválta döntését, hogy számos személyes, illetve szellemi érintkezési pont *vica versa* kimutatható közöttük. A bécsi *Sonntags-Blätter für heimatliche Interessent* (1842–1848), melyet Ludwig August Frankl szerkesztett, az ausztriai sajtótörténeti munkák egyébként is kiemelik mint a kor modern irodalmi lapmintáját követő vállalkozást, amely színvonalát tekintve a többi bécsi lap-társa fölé magasodott. Nem véletlen, hogy ezt a lapot mindkét tárgyalt pesti német sajtóorgánium figyelemmel kísérte, szemlélte, míg másfelől Frankl publikációi megjelentek magyarországi lapokban is. A Moritz Gottlieb Saphir által szerkesztett *Der Humorist* (1837–1848) esetében még direk-tebbek a személyes kapcsolódások, hiszen Saphir magyarországi születésű volt, újságírói pályáját is itt kezdte, majd Bécsben folytatta, magyarországi rokoni és ismerősi kapcsolatait mindvégig ápolta, s szerkesztői tevékenységével párhuzamosan újságíróként is meg-megjelent magyarországi német lapokban.

A német lapok elemzése során a szerző távolról sem támaszkodhatott oly kiterjedt korábbi szakirodalmi eredményekre, mivel,

¹ Rózsa Mária: *Pesti német nyelvű lapok a kultúra-közvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években*. Budapest, 2013. (Irodalomtörténeti Füzetek 173.)

ahogy maga is megállapítja, az ausztriai saját történetéről rendelkezésre álló szakirodalom általában véve meglehetősen „elavult” (8. old.), az elmúlt évtizedekben ez a terület nem állt az ausztriai kutatók érdeklődésének előterében.

Őszintén üdvözlendő az a törekvés, hogy a magyarországi német sajtótermékek vizsgálatából kilépve összehasonlító kutatások is folyjanak, a bécsi német sajtó elemzésével kiegészítve eddigi ismereteinket. Hiszen ha igaz, amit Rózsa Mária is megállapít, hogy a magyarországi német nyelvű lapokat szerkesztő újságírók „a kultúrtranszfer professzionális közvetítői”² voltak, logikus lépés feltérképezni, hogy a „transzfer” egy lehetséges végpontján, a Habsburg Birodalom központjában megjelenő lapok mit „fogtak” az elindított üzenetből. Bécs mint lehetséges transzfer végpont akkor is kínálkozó vizsgálati tárgy, ha Rózsa Mária korábbi kutatásai azt sejtetik, hogy a magyarországi német kulturális lapok a külföldi irodalmi és kulturális termékek szemléje, illetve közlése során jóval nagyobb figyelmet szenteltek a németországi, tegyük hozzá, valóban kimagasló irodalmi alkotásoknak, de még a francia vagy orosz irodalom gyöngyszemeinek is, mint az ausztriai írók, költők alkotásainak, bár nem hiányoznak az azokra való utalások sem. A *Der Ungar* vonatkozásában erről meglehetősen bőszéges információkat kapunk a szóban forgó kötetben, a *Pesther Tageblatt* is, ahogy Rózsa írja, „számtalan” verset közölt ausztriai költőktől, de mivel azok művészi értéke nem volt kiemelkedő, s a biedermeier kordivat alkalmi darabjai voltak, a szerző részletesen nem foglalkozik azokkal. Ugyanakkor a bécsi kulturális élet egyéb eseményeinek (kiállítások, hangversenyek stb.), úgy tűnik, ezek a pesti lapok nem sok jelentőséget tulajdonítottak, azokból nemigen lehetett folyamatosan tájékozódni arról, mi folyik kulturális téren a birodalmi fővárosban.

A szerző a két bécsi lapot is nagyon alaposan szemlézi, az azokban Magyarországot valamilyen formában érintő valamennyi cikk tartalmát ismerteti röviden tematikus tagolásban (történelem, művészet, országismeret, szépirodalom, recenziók, természettudományok), azokon belül kronológiai rendben. Ebből a szerkezetből azonban két probléma adódik: egyrészt az egymás utáni mechanikus felsorolás ellankasztja az érdeklődést, kevés a súlyozás és értékelés az ismertető információközlés mellett; másrészt igen sok az ismétlődés. Veszter Sándor tánctanárról például négy alkalommal is közöl a szerző információkat, de egyetlen alkalommal sem utal a többi említésre. Néha az az olvasó benyomása, mintha négy különálló tanulmányból állna a kötet, melyeket nem összeillesztettek, inkább csak egymás mellé állítottak. Így azután összehasonlításról nemigen beszélhetünk, inkább egymás melletti felmutatásról, ami persze hasznos, de további elemzéseket igényelne. E szerkezetből adódóan a főszerepet játszó újságírók, szerkesztők, tudósok életútjának rövid ismertetése sem feltétlenül első előfordulásukkor történik, ami szintén megnehezíti az olvasó dolgát. Bemutatásukkal egyébként is igen takarékosan bánik a szerző, a bécsi lapok publikációiban visszavisszatérő Dux Adolfról, Römer Flórisról, Rummy Györgyről, Leopold Kompertről, de akár Zerffi Gusztávról is mindenképpen érdemes lett volna részletesebb pályaképet rajzolni a német olvasó számára.

A kötet történészek számára is figyelemre méltó megállapítása az, hogy a bécsi és magyarországi német lapok között kölcsönös volt az egymásra figyelés, történhetett ez cikkek átvételének formájában, de feltűntek ugyanazon szerzők a Lajtán innen és túl is. A bécsi lapok beszámoltak magyar nyelvű irodalmi munkák megjelenéséről, jelentős szerepet vállaltak fordításokon (például Dux Petőfi-fordításain), illetve magyar könyvek német fordításairól közölt ismertetéseken keresztül a magyar irodalom népszerűsítésében Magyarországon kívül. (Ér-

² Rózsa: *Pesti német nyelvű lapok*, 27.

dekes szempont lehetett volna annak külön vizsgálata, hogy közleményeikben milyen arányban hagyatkoztak átvételekre, illetve milyen arányban közöltek saját cikkeket.) Ezek a híradások közelebb hozhatták a bécsi polgárokhoz és kedvező színben festették le a magyar kulturális pezsgést a tárgyalt másfél évtizedben. Igen fontos tényező ez, hiszen az éledező ausztriai politikai röpirat-irodalmat sokkal inkább a magyar politikai viszonyokkal és a Magyarország alkotmányos különállását erőteljesen hangsúlyozó liberális ellenzékkel szembenálló hangok dominálták – fontos és érdekes ellenpontot képeztek eszerint az irodalmi lapok. Igen jellemzőek a Klein (Kilényi) által munkatársnak felkért bécsi újságíró, Moritz Mahler 1847-ben papírra vetett humoros sorai: „Bécsi újságíróként a bécsi újságírás irányában kötelességem a túlságosan elszaporodott »Magyar«-nak, ahol csak lehet, ártani. Erre nincs jobb eszköz, mintha munkatársnak állok.” (188. old.) Rózsa Mária megállapítása, miszerint mindkét bécsi lapot „kifejezett érdeklődés” jellemezte Magyarország, a magyar történeti témák, a magyar kultúra iránt (252. old.), mindenképpen átszínezi a magyarországi és a bécsi kulturális elit egymás iránti fogékonyságáról kialakított eddigi képünket. Ugyanakkor pusztán a magyar vonatkozású cikkek szemlélésével nem lehet azt körvonalazni, hogy ez az érdeklődés mennyire volt intenzív például a birodalom szláv nyelvei és kulturái iránti érdeklődéshez viszonyítva. A lapok ismertetése során a kötetben olvashatók összefoglalók orosz, angol kultúrát érintő közleményekről, de a birodalom nem német és nem magyar népeinek kultúráit érintő írások egyáltalán fel sem tűnnek. Nem valószínű pedig, hogy ezek ennyire kívül rekedtek volna a bécsi kulturális lapok horizontján. Számbavételük nélkül pedig nem lehet helytálló képet rajzolni e bécsi lapok kulturális orientációjáról.

Különösen érdekes történeti szempontból természetesen az 1848-as esztendő cikkeinek ismertetése, hiszen, ahogy Rózsa is

hangsúlyozza, a bécsi irodalmi lapok is átpolitizálódtak ezekben a hónapokban. Frankl a radikális-demokrata nézetekhez állt közel, de lapja a történeti értékelések szerint igyekezett mértéket tartani. Ez tapasztalható a magyar vonatkozású híradásokban is. Érezhető a magyarok iránti szimpátia – 1848 őszén is, amikor a konzervatív és liberális sajtó Ausztriában már a magyarokkal való elkerülhetetlen leszámolásról cikkezett –, ugyanakkor lapjában megjelentek a magyarországi elitnek a nem magyar nemzetiségekkel kapcsolatos politikáját bíráló cikkek is. Saphir lapjának irányvonalát jóval visszafogottabbnak minősíthetjük, álláspontja ugyan nem ellenséges, de nem is támogató a magyar kormányzati törekvésekkel kapcsolatban. E lapok vizsgálata segíthet számunkra körvonalazni, hogyan látta az ausztriai közvélemény a Batthyány-kormány, illetve általában véve a magyar politikai elit törekvéseit a birodalmon belül a nemzetállami ismérvek lehető legtöbbjével rendelkező magyar nemzetállam megteremtésére.

Végezetül három apró észrevételt tartunk szükségesnek: A szerző, ahogy említett magyar nyelvű könyvében, itt is kitér arra, hogy 1847-ben a bécsi kormányzat nyomást igyekezett gyakorolni Apponyi György gróf magyar kancellárra annak érdekében, hogy korlátozzák a *Der Ungarn* mozgásterét (politikai tekintetben, illetve kereskedelmi hirdetések felvételét illetően) annak érdekében, hogy a kormányzat által szubvencionált, 1845-ben indult *Pesther Zeitung* számára kedvezőbb feltételeket teremthessenek, s Szemző Piroska nyomán közvetlenül összeköti ezt azzal, hogy a lap 1848. szeptember 29-én megszűnt. (182. old.) Az időközben teljesen átrajzolódó politikai közeg azonban kizárja, hogy e két esemény ok-okozati viszonyban álljon egymással. Azt is tévesen állítja a szerző, hogy Széchenyi István gróf, bár részt vett az 1840-es évek elején a Jelenkor című lap megújításában, de abban nem jelent meg cikke. (214. old.)

S persze 'Güns' nem Keszthely, hanem Kőszeg városának német neve. (242. old.)

Rózsa Mária könyve, amint eddigi munkái is, adatokban gazdag leírását adja a kiválasztott négy sajtóterméknek Természetesen egy sajtótörténeti munkának nem célja az, hogy kimerítően tárgyalja a magyar és ausztriai kulturális és politikai elitek kapcsolatrendszerét, ugyanakkor a steril sajtótörténeti ismertetések további elemzéséhez ez elengedhetetlen lenne. Leginkább a forradalom időszakának tárgyalásakor hiány-

zik ez a jelen kötetből, enélkül ugyanis a közlemények kontextusa az akkoriban gyorsan változó politikai viszonyok közepette teljes mértékig homályban marad. A történészek feladata tehát, hogy kialakítsák, hogyan is hasznosíthatók a sajtótörténet ezen ismeretei tágabb művelődés- vagy akár politikatörténeti szempontból.

DEÁK ÁGNES